

Hytteeieres strategier i møte med lover og regler i utmark

Anne Sigrid Haugset - Trøndelag Forskning og Utvikling

Denne artikkelen har som mål å øke forståelsen av hvordan hytteeieres preferanser, sosiale normer og oppfatninger påvirker strategiene deres i møte med lovverk og reguleringer i utmark. Empirien er en casestudie blant hytteeiere i Verran kommune i Nord-Trøndelag. Studien viser hvordan hytteeierens natursyn, preferanser, oppfatninger og sosiale normer samspiller aktivt med formelle institusjoner som regulerer utmarksbruk i hytteområdet. Artikkelen beskriver hytteeierens oppfatninger, verdier og normer, og undersøker hvilke strategier hytteeierne bruker når disse bryter mot formelle institusjoner. Gjennom uformelle intervjuer avdekkes eksempler på fem ulike måter å håndtere slike bruddsoner på: Å tilpasse seg formelle institusjoner og justere atferd og eventuelt også normer etter dette, å manøvrere aktivt og strategisk innenfor regelverket for å nå egne mål, å fortolke lovverket slik at det sammenfaller med egne oppfatninger, å ta kampen aktivt opp mot reguleringer og forskrifter og å se aktivt bort fra formelle institusjoner ^{sluttnote 1}.

English summary:

Cabin owners' strategies facing formal regulations in the outfield

This article aims at increasing the understanding of how cabin owners' preferences, beliefs and social norms influence their strategies when they face formal institutions regulating outfield use and protection. A case study is performed among cabin owners in Verran in Nord-Trøndelag county, Mid-Norway. The study shows how the cabin owners' view of nature, preferences, beliefs and norms interact actively with law and other formal regulations in the cabin area. Special attention is given to the way cabin owners cope with values, norms and beliefs and formal institutions when these are incompatible and break with each other. Informal interviews reveal examples of the cabin owners' different strategies for coping with these breaches: They adapt within the formal institutions and possibly adjust their norms, they use possibilities within formal institutions strategically for achieving their own goals, they interpret formal institutions to comply with their own views and norms, they overtly fight the laws and regulations and in certain cases they even choose to disregard the formal institutions.

Keywords: formal and informal institutions, multi rational actors, cabin owners, outfield, nature protection, nature management.

Innledning

Bruk, vern og forvaltning av norsk utmark reguleres av en rekke formelle institusjoner, blant annet privat eiendomsrett, Lov om friluftslivet (allemannsretten), Plan- og bygningsloven, Lov om motorferdsel i utmark og Lov om forvaltning av naturens mangfold. Praksis rundt bruk, vern og forvaltning av utmark er imidlertid ofte bare delvis styrt av formelle lover og regelverk. I forbindelse med blant annet verneprosesser (Vistad, Svarstad, og Daugstad 2005) og rovdyrforvaltning (Krange og Skogen 2008) kan det oppstå opprivende konflikter med steile fronter, der det formelle lovverket kolliderer med normer, eldgamle lokale praksiser og brukerne av utmarka sin oppfatning av hva som er rett og rimelig. Vi vet forholdsvis lite om når og hvordan formelle og uformelle institusjoner virker på hverandre (Ellickson 1991, 265), og dette gjelder også i forbindelse med bruk, vern og forvaltning av norsk utmark (Amundsen 2011).

Det foreliggende arbeidet analyserer samspillet mellom hva hytteeiere oppfatter som rett og rimelig knyttet til bruk, vern og forvaltning av utmark i norske bygder, og formelle institusjoner som regulerer det samme området. Hvordan håndterer de som bruker utmarka til turer, hytteliv og høsting eventuelle avvik mellom egne normer og oppfatninger og formelle lover og regler? Å belyse disse forholdene kan bidra til bedre innsikt i prosesser der forvaltning av utmark møter lokal motstand, og kunnskap som setter både grunneiere, arealplanleggere og naturforvaltere bedre i stand til å forvalte hytte- og utmarksområder med lavest mulig konfliktnivå.

Problemstilling:

- Hvilke oppfatninger, normer og preferanser finnes blant lokale, rurale eiere av enkle fjellhytter når det gjelder bruk, vern og forvaltning av utmark?
- Hvordan håndterer hytteeierne situasjoner der deres egne oppfatninger av hva som er rett og

rimelig kolliderer med lover og regler?

Teoretisk rammeverk: Institusjonell teori

Det teoretiske rammeverket for denne analysen er klassisk institusjonell økonomisk teori, slik den beskrives blant annet av Vatn (2005). Vatn definerer institusjoner som

[...] the conventions, norms and formally sanctioned rules of a society. They provide expectations, stability and meaning essential to human existence and coordination. Institutions regularize life, support values and produce and protect interests. (Vatn 2005, 60).

Formelle institusjoner forstås her som juridiske, kodifiserte regler som lover, forskrifter, kontrakter og reguleringer, mens uformelle institusjoner kjennetegnes av at de verken er juridisk bindende eller finnes i skriftlig form (Hodgson 2006). I forbindelse med utmarksforvaltning er Lov om motorferdsel i utmark og på vassdrag (1978), Lov om friluftslivet (1957) og Naturmangfoldloven (2009) eksempler på formelle institusjoner. Uformelle institusjoner er mer kontekstavhengige og kan ha langt større lokal variasjon (Ostrom 2005).

Betinget rasjonelle aktører

Klassisk institusjonell økonomi tar utgangspunkt i det multirasjonelle mennesket: Aktører gjør rasjonelle valg, men det finnes flere typer rasjonalitet enn den økonomisk nyttemaksimerende. Hva slags rasjonalitet som benyttes når en gjør sine valg, er betinget av den institusjonelle konteksten (Vatn 2005, 101-102). Preferanser, mening og forventninger i en handlingssituasjon påvirkes av institusjonene som rammer inn denne situasjonen, men utfallet determineres ikke av disse (Vatn 2005, 53). En ser heller mennesker som

[...] complex, fallible learners who seek to do as well as they can given the constraints that they face and who are able to learn heuristics, norms, rules and how to craft rules to improve achieved outcomes. (Ostrom 1998, 9).

Jon Elster (2007, 163-164) beskriver en enkel modell for rasjonelle handlingsvalg: I handlingssituasjonen møter aktørene visse begrensninger i muligheter, for eksempel i form fysiske, økonomiske eller juridiske skranker. Innenfor denne mulighetsstrukturen er det egne ønsker og preferanser som bestemmer hvilket valg aktøren tar. Aktørene kan ha mangelfull informasjon om alle valgmuligheter og om konsekvensene av valgene. Også sosiale normer kan ses som en innskrenkning av mulighetsfeltet, fordi det har sosiale kostnader for aktøren å bryte dem. Dermed blir også det å holde eller bryte normene gjenstand for strategiske vurderinger.

Hytteeierne som er aktører i denne analysen er dermed betinget rasjonelle, feilbarlige og lærende individer, som ofte har utilstrekkelig informasjon i handlingssituasjonen, men som ut fra egne preferanser, forestillinger, verdier og erfaringer gjør det de kan for å nå sine mål i det mulighetsfeltet de har. De vil dessuten være under påvirkning av så vel formelle som uformelle institusjoner. Vi er spesielt opptatt av hvordan hytteeierne forholder seg til formelle institusjoner i form av lover, regler og forskrifter som regulerer bruk og ferdsel i utmarka. Lovverket er ikke nødvendigvis entydig en del av Elsters (2007:163) skranker som snevrer inn mulighetsområdet. Det kan være mange grunner til at lovverk og regler ikke blir fulgt, blant annet at lovverket er uklart og tvetydig (Acheson og Acheson 2010, 557), at folk ikke kjenner godt nok til det eller at det kommer i konflikt med sosiale normer og aktørenes egne oppfatninger av hva som er rett og galt (Ellickson 1991). Ellickson (1991) viser hvordan formelle lover og regler kan settes til side til fordel for uformelle regler som praktiseres og håndheves på siden av alle juridiske institusjoner. En av grunnene til dette er at aktører i samfunn der en har mye sosial kapital i form av tillit, nettverk og felles referanser og verdier, kan finne bedre, billigere og mer effektive måter å løse konflikter på enn det jusen klarer (Ellickson 1991, 282). Uformell sosial kontroll foretrekkes da framfor loven. Normer om hva som er «rett og rimelig» i forhold til vedlikehold av gjerder og erstatning for avlingskader på grunn av beitedyr på avveie «overstyrte» i Ellicksons studie lovverket fullstendig.

Sosiale normer og uformelle institusjoner

I metodologisk institusjonalisme (Vatn 2005) legger en vekt på samspillet mellom den multirasjonelle og lærende aktøren, og strukturer i form av de institusjonene som rammer inn den aktuelle handlingssituasjonen. Dette åpner for både kausale og intensjonelle forklaringer på sosiale fenomener, og for at problemstillingen i den enkelte studien bestemmer hvilken side av aksen aktør-struktur en legger mest vekt på i analysen. I dette tilfellet er det hytteeierens strategiske handlinger i møte med lover og regler i utmark som er i fokus, men det er likevel ikke mulig å se helt bort fra den sosiale strukturen i form av både formelle og uformelle institusjoner som informerer og danner bakteppet for de individuelle valgene (Vatn 2005, 54).

Uformelle institusjoner knyttet til bruk og forvaltning av utmark kan forstås som knipper av sosiale normer som regulerer atferden, holdningene og virkelighetsoppfatningen til aktører i et utmarksområde (Bay-Larsen og Fedreheim 2008). Det er ikke knyttet formelle sanksjoner til brudd på normer, men en kan observere uformelle, sosiale sanksjoner i form av sladder, forakt og sosial utfrysing som kan være vel så effektive fordi de skaper skam og skyldfølelse (Elster 2007). Normer er ofte helt eller delvis internalisert i individet, slik at de påvirker både verdier, forestillinger om verden, ønsker og preferanser for utfallet av handlingssituasjonen (Vatn 2005). I motsetning til formelle institusjoner kan uformelle institusjoner ha stor lokal variasjon (Ostrom 2005). Flere norske studier har vist hvordan sterke lokale normer og uformelle institusjoner får reell innflytelse når det gjelder elgjakt (Flø 2008, 2011;

Rønningen og Blekesaune 2011; Rønningen, Elden, og Stræte 2001; Hovland 2003), rovdyrpolitikk og dens legitimitet i bygdene (Krangle og Skogen 2008) og friluftsliv (Flemsæter, Brown og Holm 2011).

Bay-Larsen og Fedreheim (2008) beskriver fire generelle og tematiske uformelle institusjoner knyttet til bruk og forvaltning av nordnorsk utmark. Tradisjonell bruk av utmark viser til en historisk fundert oppfatning av utmarka rundt bygda som en reserveressurs bygdefolket kunne bruke som en viktig buffer i trange tider. Høsting fra naturen i form av jakt, fiske og bærplukking står sentralt i denne institusjonen, og det gjør også oppfatninger om rettigheter til høsting for lokalbefolkningen. Uformelle institusjoner rundt tradisjonell bruk av utmark kan også knyttes til bygdeallmenninger (Bay-Larsen og Fedreheim 2008), som har historiske og kulturelle røtter tilbake til førmiddelalderen og tradisjonelt ga bygdefolket tilgang til viktige goder de ikke kunne skaffe seg på privat land (Berge 2006; Sevattal 1998). Videre beskriver Bay-Larsen og Fedreheim (2008:21) også uformelle institusjoner knyttet til naturverdier, forstått som antroposentriske eller økosentrisk/biosentrisk natursyn, og epistemologisk forankring forstått som synet på hvilken type kunnskap som er gyldig i forhold til bruk og vern av natur. Også sosial kapital forstått som tillit, nettverk, felles kunnskap, normer, verdier og forståelse i lokalsamfunnet er ifølge Bay-Larsen og Fedreheim sentralt i uformelle institusjoner i utmarksforvaltningen (Bay-Larsen og Fedreheim 2008).

Metode og datagrunnlag

Denne eksplorative analysen bygger på en casestudie blant hytteeiere i Verran kommune i Nord-Trøndelag. Kommunen har sterke jakt-, fiske- og friluftslivstradisjoner, og tilgang til natur og utmark er svært viktig for innbyggerne også i dag (Haugum og Sivertsen 2010). Verran er også en rural hyttekommune (Farstad, Rye og Almås 2009) med til sammen 835 hytter som hovedsakelig ligger i skogen og fjellet. 70 prosent av hytteeierne har bostedsadresse i Verran kommune eller i kommunene som grenser til Verran. For en grundigere beskrivelse av Verran som case, se Haugset (2011).

Hytteeiere og andre eiendomsløse lokale innbyggere har ofte sterke interesser i utmarka, men forholdsvis få formelle rettigheter utenfor hyttetomta (Bay-Larsen og Fedreheim 2008, 30). De er dermed en gruppe som kan ha sterk interesse av å utfordre regelverket, og også av å opprettholde eventuelle uformelle institusjoner rundt bruk av natur som gir dem flere rettigheter enn det lovverk og reguleringer gjør. Dette gjør dem til et godt valg som informanter når målet er å studere strategisk tilpasning til formelle institusjoner.

Aktørers verdier og sosiale normer er krevende å studere fordi de vanligvis er så implisitte at det er vanskelig å få de involverte aktørene til å artikulere og beskrive dem. Ofte er feltarbeid og deltakende observasjon eneste måte å komme i inngrep med dem på (Poteete, Janssen og Ostrom 2010). Et konkret hendelsesforløp gjorde det imidlertid noe lettere å få tak i sosiale normer akkurat i Verran (Haugset 2011). I 2009 ble området med Verrans største hyttegrend, Holden, tatt i bruk av en ny grunneier som hadde ervervet området noen år tidligere. Den nye grunneieren er fra et annet sted av landet, og er organisert som et aksjeselskap med skogsdrift/tømmerproduksjon som en bærende inntektskilde. De selger også jakt, fiske og andre utmarkstjenester og opplevelser. Omtrent samtidig, og like etter at Naturmangfoldloven (2009) trådte i kraft, henvendte ordførerne i Verran og flere nabokommuner seg til Miljøverndepartementet for å få utredet et større fjellområde i kommunene som nasjonalpark etter den nye loven. Området med den største hyttegrenda i Verran ble innlemmet i dette verneforslaget. Da grunneier startet lovlig hogst i hytteområdet senere på høsten 2009, vedtok Direktoratet for naturforvaltning å verne dette området midlertidig i påvente av nasjonalparkutredningen. Det midlertidige vernet ble opphevet igjen i mars 2010. Dette var en sak som skapte mye engasjement i Verran, og spesielt blant hytteeierne i det berørte området (Haugset 2011). De støttet aktivt midlertidig vern av området (Landsem 2009), mens grunneier på sin side klaget vedtaket inn for Miljøverndepartementet (Kiær og Ulvig 2009) og følte at deres juridisk legitime næringsinteresser ble "ofret" av hytteeierne (Ulvig og Kiær 2010). Disse månedene med konflikt og midlertidig vern av et større utmarksområde med produksjonsskog og hyttefelt gjorde at hytteeierne normer, oppfatninger og verdier ble utfordret, og dermed kom til overflaten i intervjuene. Det ga dessuten materiale til en analyse av hvordan hytteeierne forholder seg til flere sentrale lover og reguleringer i utmark.

Det empiriske materialet er data fra uformelle intervjuer med hytteforeningsledere i Verran, samt analyser av relevante dokumenter fra Verran kommunes saksarkiv i perioden august 2009-juni 2010. Datainnsamlingen er gjort gjennom tematiske, men forholdsvis ustrukturerte intervjuer. De hadde blant annet som mål å få fram normative utsagn og informantenes beskrivelser av hvordan en bør, skal, må og ikke må oppføre seg i naturen og utmarka i ulike situasjoner. I tillegg ble det spurt etter informantenes vurderinger av enkelte formelle institusjoner som grunneierretten og allemannsretten. I alt ble det gjennomført åtte intervjuer med lederne av samtlige hytteeierforeninger i Verran, samt med en tidligere leder av hytteeierforeningen ved Holden. I den spesielle situasjonen i Verran med forholdsvis nylige kontroverser rundt både tømmerhogst, nasjonalpark og en ny, utenbygds grunneier i et av hytteområdene, viste denne strategien seg å gi et godt tilfang av normative utsagn. Spesielt var hytteeierne beskrivelser av uenighet, konflikter og håndtering av disse fruktbare og nyttige.

Intervjuene ble gjennomført høsten 2010 og vinteren 2011. En nærmere beskrivelse av utførelsen av intervjuene, bakgrunnsdata om informantene, kildekritiske og datakvalitetsmessige drøftinger, dokumentasjon av datainnsamlingen og innhenting av støttest data fra arkiver og register finnes i Haugset (2011). Data fra intervjuene er brukt til å beskrive normer, verdier, oppfatninger og preferanser som synes å være til stede blant hytteforeningslederne i Verran. Videre er materialet brukt til å beskrive og drøfte hytteeierne handlinger, valg og vurderinger i situasjoner der formelle institusjoner synes å bryte mot hytteeierne oppfatninger eller normer.

Den eksterne validiteten eller representativiteten til funnene er begrenset til andre rurale hytteområder med overveiende lokale hytteeiere og enkel, tradisjonell hyttebebyggelse. Institusjoners kontekstavhengige natur og case-studiets iboende begrensninger gjør dessuten at en må være forsiktig med generaliseringer til andre områder (Poteete, Janssen og Ostrom 2010). Studien kan likevel ha ekstern verdi som utgangspunkt for andre studier og replikasjoner i andre hytteområder.

Oppfatninger, verdier og sosiale normer hos hytteeiere

I intervjuene med hytteforeningslederne forteller de om hva som er viktig og verdifullt for dem med hytteområdet, om hvordan de tar vare på naturen og området og hvordan de forholder seg til andre som er brukere av det samme utmarksområdet til andre formål.

Stillhet, estetikk og tilgjengelighet

På spørsmål om hva en setter pris på med hytta og hyttelivet var hytteforeningslederne i Verran enige og entydige: Freden, stillheten, roen og de estetiske kvalitetene ved naturen var det sentrale for deres egen opplevelse. At en har naturen mer eller mindre for seg selv uten for tett hyttebebyggelse synes også å være en del av opplevelsen, og en setter ikke pris på forstyrrelser av denne freden:

"Jeg er jo litt opptatt av å ha hytte ved vann. Og så dette med den friske luften og stillheten. Jeg sover aldri så godt som oppå der, altså." (Informant B)

"Freden. At det er så stilt, og at det er... jo, spesielt dette med at det er ikke noe hyttefelt. Fordi at hyttene ligger bortetter hele vatnet rundt..." (Informant C)

"Nå har jo vi hytta et stykke fra vatnet, men vi ser jo skuterne og hører jo skuterne fra vatnet. Og det synes jeg har vært av et såpass stort omfang at det har forringet littegrann. Det er klart at når man har hytte såpass langt unna veg, i alle fall, så... litt av kvaliteten med området er jo at man kommer litt unna og får litt stillhet og ro. Synes jeg, da." (Informant I)

Men også tilgjengeligheten, både forstått som at det er enkelt å komme seg til hytta og at terrenget er lett og innbydende å gå i, er viktig. Når det gjelder tilgjengelighet og atkomst, er både stier, vandreplank, lett terreng og bruk av snøskuter tema som ofte nevnes:

"Nei, det viktigste for meg er det som jeg har nevnt nå også, da: Enkel atkomst, kompiser som er i omegnen, og så ligger hytta på en plass som vi synes er veldig bra. Lett for å gå tur på sommer og høst og vinter." (Informant A)

"For det har nå aldri vært noen problemer med å bruke områdene oppi der, og det blir jo oppkjørt, det bor jo samer oppi der som har snøskutere. Så det kjøres opp spor på vinteren, i flere retninger." (Informant B)

"Men så har vi fått lagt det vi kaller vandreplank da, over de blauteste områdene. Det vil si, det er tre firetomsbord i bredd, kjempeløst. Vi snakket litt om det, da, og vi begynner å være voksne en del av oss, så kanskje vi forlenger tida vi kan bruke hytta med en 10-15 år med dette, bare av den grunn, da. Det er utrolig mye lettere å gå på." (Informant H)

Å bruke, forbedre og verne om naturen

Forbedringer av naturen ved hjelp av vandreplank, stier med duk, gapahuker, utsett av fisk og liknende vurderes som utelukkende positivt av hytteforeningslederne, og flere av foreningene har engasjert seg i slike prosjekter. At det er ryddig og ordentlig rundt hyttene er også en del av naturestetikken som hytteforeningslederne hegner om. Man skal ikke gjøre det stygt i naturen, verken med forsøpling eller kraftproduksjon:

"Ja, det... ikke sant, du sager ikke ned tre og hiver igjen og... du rydder opp etter deg. Vi hiver ikke søppel, det finnes ikke... det finnes nesten ikke et appelsinskall i området, som er der det ikke skal være. Og det synes jeg er en veldig bra ting." (Informant H)

"Ja, det er jo... altså, det er jo aldri fint å se.. samme hva slags vatn det er... Det skal ikke være fjæra på et fjellvatn, ikke sant!" (Informant H)

Hytteeierne ser ingen motsetning mellom å bruke og verne om naturen, snarere tvert om. Derimot er konseptet nasjonalpark fremmed for flere av informantene:

"Og det som jeg synes er litt artig, da, det er at mange generasjoner har tatt vare på noen ting, sånn at det er så verdifullt at det skal vernes. [latter]. Ikke sant? Så kanskje kunne de generasjonene som er, fått gjort det videre også, da? Uten at det hadde vært vernet?" (Informant A)

Bruk av naturen omfatter for samtlige informanter en eller annen form for høsting fra naturens spiskammers, enten i form av fisking, bærplukking, jakt eller sopplukking. Spesielt fiske, men delvis også jakt, er en svært utbredt hobby som hytteeierne føler seg berettiget til. Flere av informantene peker på at spesielt fiske burde være gratis og tilgjengelig for alle som vil.

"Alle har båt, og det er mye garnsetting og fisking, da. Det er det som er hovedgeskjeften oppå der. Fisking både sommer og vinter." (Informant C)

"Nei, jeg synes alle sammen skal få bruke naturen oppi her i alle fall. Uten å betale alt for mye for det

også. Så det er fritt fram for fiske og...jakt kanskje bør reguleres noe. [...] Men fiske – her bør absolutt alle få gratis fiske, vet du." (Informant J).

Forholdet til andre i utmarka

Forholdet til andre brukere av utmarka handler for hytteeierne om både andre hytteeiere, turfolk, grunneiere, beiterettshavere og kraftprodusenter. En er villig til både å gi og ta, og har romslighet og forståelse for andres utmarksbruk innen rimelighetens grenser.

"Det gjør oss ingenting at det er sau oppå der. Klart det er noen som skjennes fordi de finner saueskit i nærheten av hytta, men det ... greier vi å leve med, de fleste av oss." (Informant D)

"[...] skogen kan jo ikke bare stå og forvokse og til slutt råtne ned. For noe skogsdrift må jo drives. Men det er klart at.. jeg har jo sett noen tilfeller, ikke oppi der, da, men på andre plasser, med de skogsmaskinene som brukes i dag så..." (Informant B)

Andres bruk av utmarka kan også være mer kontroversiell, for eksempel skogsdrift med snauhogst på barmark. En hytteforeningsleder har blant annet klare forventninger til grunneier om at han eller hun skal «spille på lag» og ta også hytteeierne med på rådslaging ved planlagt skogsdrift:

"Jeg tror jo det at, om man hadde spilt litt mer på lag i utgangspunktet, og hatt en dialog i fra grunneier sin side, opp imot de som er brukere av området, og kanskje spesielt da hytteeierforeninga rundt Holden, så kunne man på en måte ha unngått mye av den støyen som ble i den situasjonen som oppsto." (Informant I).

En annen hytteeier som nylig har fått lov av grunneier å felle noen få trær som skygget for sola ved hyttene, nevner steile grunneiere som et av de forholdene som kunne ha forringet hytteopplevelsen:

"Det måtte nå ha vært at vi hadde hatt noen steile grunneiere, det da, som liksom hadde sett på oss hytteeierne som en klamp om foten og prøvd å forringet... ja, både det å ta ned skog og alt sånt noe." (Informant B)

Oppsummering

Intervjuene antyder at det finnes normer blant hytteeierne om å ta godt vare på naturen, ikke forsøple, rote til eller gjøre det stygt på noe vis. De har også oppfatninger om at en kan forbedre naturen ved å legge til rette for bruk. Verdiene hytteeierne ser i utmarksområdet er knyttet til stillhet, ro, naturens estetikk og tilgjengelighet, noe det er naturlig å koble til et antroposentrisk natursyn (Bay-Larsen og Fedreheim 2008). Dette er rekreasjonsverdier som gjør seg gjeldende gjennom at mennesket oppsøker og tilbringer tid i naturen, i motsetning til mer økosentriske verdier som for eksempel bevaring av biologisk mangfold som ikke krever menneskelig nærvær (Berge 2006). Hytteeierne ser ingen motsetning mellom sin egen bruk av naturen og det å verne om og ta vare på den, det synes tvert imot som de oppfatter dette som to sider av samme sak.

Tradisjonell bruk av natur gjennom høsting av naturressurser er viktig for alle hytteforeningslederne i studien, og flere av dem oppfatter det også slik at de har en viss rett til gratis fiske og rimelig jakt. Dette er særlig tydelig hos de som har hytte i eller ved den gamle Follafoass allmenning, for eksempel på Holden. Sett i lys av at dette området er en gammel allmenning underbygger dette Bay-Larsen og Fedreheims (2008) beskrivelse av uformelle institusjoner knyttet til tradisjonell bruk av utmark og til historiske bygdeallmenninger.

Normer rundt det å ta hensyn til andre og være gode naboer gir seg uttrykk i forventninger om å bli tatt med på råd og tatt hensyn til, selv om en ikke formelt har slike rettigheter. En tolererer ubehaget med sauer på hytteverandaen, noe fortetting av hyttefeltene og inngrepet moderat hogst gir, samtidig som en også forventer at grunneier spiller på lag og ikke er «steil» og vanskelig. Liknende resiprositetsnormer rundt det gode naboskapet ble også funnet av Ellickson (1991) blant rurale innbyggere i Shasta County, og han peker på at sosial kapital gjennom mange tette bånd og samhandling over lang tid på mange arenaer gjerne fremmer slike resiprositetsnormer. Funnene i studien min antyder at dette kan være tilfelle også blant brukerne av utmarka i Verran, som i stor grad er lokale innbyggere og hører til det samme bygdesamfunnet.

Hytteeiernes strategier i møtet med lover og regler

Hytteeiernes natursyn, opplevde verdier ved hyttelivet og normene om å ta vare på naturen og å ta hensyn til hverandre får konsekvenser for hvordan de bruker utmarksområdet ved hyttene. Samtidig reguleres utmarksbruken også gjennom formelle lover, regler, kontrakter og reguleringer. Hvis lover og regler går på tvers av vanlige oppfatninger, preferanser og normer blant brukerne av et område, kan konflikter oppstå. Datamaterialet fra undersøkelsen min blant hytteforeningslederne i Verran viser en rekke tilfeller der informantene ikke er enige i eller ikke anerkjenner de formelle reguleringene de presenteres for. Hytteeierne i Verran opptre som strategiske aktører i disse bruddsonene, og håndterer konfliktene på flere ulike måter: Gjennom tilpasninger innenfor formelle institusjoner, gjennom å ta kampen opp mot lover og regler og gjennom å velge å se helt bort fra enkelte formelle institusjoner.

Tilpasninger innenfor formelle institusjoner

Selv om en holder seg innenfor lovverket er det flere måter en kan håndtere gap mellom normer, verdier og oppfatninger og lover på. En kan velge å adlyde og sette til side egne mål og oppfatninger

som ikke stemmer med loven, en kan utnytte handlingsrom og muligheter loven gir aktivt og i tråd med det en selv mener er riktig og en kan velge å fortolke loven slik at avstanden til egne standpunkt reduseres.

Lover og forskrifter som regulerer snøskuterkjøring i forbindelse med hyttelivet kan komme i konflikt med preferansene for lett tilgjengelig natur og friluftsliv. En av informantene mente at regelverket rundt snøskuterkjøring var unødvendig strengt, men var likevel nøye med å understreke at han aksepterer det og tilpasser seg til det selv om han ikke er helt enig i det:

"Men det heter jo sånn i regelverket at du skal kjøre korteste veg fra parkering, og parkeringa blir jo ved Stor-Ferja. Så han må kjøre dit og laste av skuteren sin, og da mister vi akkurat den biten [skuterløype/skitrase fra sentrum]. Men det er ikke noe problem, en må bare gå i djupsnøen, men det var ganske snedig når han kjørte der. Han tok jo med litt ved og sånt den leia han, så den skuterleia var liksom oppe om vinteren, så det var ei bra ordning. Men i forhold til lover og regler så er det jo sånn som det er nå, og det må vi forholde oss til." (Informant A).

Hos denne informanten virker det ikke som det har skjedd noen justering av holdninger og preferanser etter loven. I datamaterialet mitt finnes det imidlertid også et eksempel på at hytteeierne i ei hyttegrend har utviklet spontane, sosiale normer som aktivt støtter opp under regelverket rundt snøskuterkjøring. Her viser informanten til at det har vokst fram selvplågte restriksjoner på skuterkjøring blant medlemmene, og han ser heller ikke bort fra at sosial sanksjonering kan finne sted ved brudd på disse normene:

"Jo, hvis det er sånn at en har fått løyve til å kjøre, uvisst av hvilke årsaker, det kan være funksjonshemming, eller transport eller hva som helst, og så at han i påska hadde begynt å bruke snøskuteren til å hente vann eller kontrollere snørene nede ved vannet, så tror jeg ikke det ville blitt like populært, nei [latter]. For å si det forsiktig!" Informant D).

At uformelle institusjoner og egne preferanser og interesser settes til side når de ikke passer med lovverket, er i tråd med måten en ofte forutsetter at loven virker på: Lover endrer atferd, og vil etter hvert også påvirke normene (Ellickson 1991, 138). Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (1978) har som formål å regulere motorferdselen for å "verne om naturmiljøet og fremme trivselen" (§ 1). Tillatelse til snøskuterkjøring er en viktig sak for hyttefolket. Men selv om egen bruk av snøskuter til hytta henger sammen med tilgjengelighet, kan det å påføre hyttenaboene støyforurensning fra skuterbruk oppfattes som et brudd på normer rundt godt naboskap i utmarka. Derimot ser ikke hytteeierne nødvendigvis noen sammenheng mellom vern av selve naturen og snøskuteren:

"Det har vært noe... en del reglement der ja, i forhold til... spesielt til dette med bruken av snøskuter i utmark, som jeg synes ikke henger på greip. Fordi at når snøen smelter så forsvinner jo sporene etter snøskuteren." (Informant B).

Det kan synes som den delen av loven som regulerer forhold mellom mennesker har legitimitet, mens den delen som regulerer forholdet mellom mennesket og natur ikke har det i samme grad. Trivselsargumentet og normer om godt naboskap synes imidlertid å sikre oppslutning om de formelle skuterreglene blant de fleste hytteforeningslederne jeg intervjuet.

I stedet for å tilpasse seg passivt til loven, kan en også velge en mer aktiv strategi ved å utnytte eller tøyve lovverket. Både Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (Norge 1978) og reguleringer som begrenser bygging av fritidsbygg i utmark kan begrense tilgjengeligheten til natur og hytteopplevelser. En av informantene forteller om ei hytte som opprinnelig er bygd som gjeterbu. Eieren av denne hytta forholder seg strategisk innenfor et lovverk som skiller mellom nærings- og fritidsbygg i utmark: Vedkommende har beite- og bruksrett i området og sauer som beiter der, noe som gir ham en mulighet til å sette opp en landbruksrelatert bygning i et område der det ville vært vanskeligere å få bygge fritidsbygninger. Når bua står der, kan den også brukes som hytte/fritidsbygning uten at man bryter loven. Prisen for å tilpasse seg på denne måten er at hytta må være lita, men heller ikke de andre hyttene i Verran kommune er spesielt store. En liknende strategisk tilpasning ble også gjort av en annen informant, som er i familie med en reinieier og dermed ser det slik at han har muligheter for skuterbruk inn til hytta uten å søke om løyve. Reindriftsnæringen har tillatelse til bruk av snøskuter i forbindelse med utøvingen av næringsvirksomheten sin.

Disse to hytteeierne bruker aktivt mulighetene innenfor de formelle institusjonene for å nå sine egne mål. De er dermed strategisk, egennyttmaksimerende og rasjonelle aktører, som også demonstrerer god kjennskap til lovene. Målene de to informantene forsøker å realisere innenfor lovverket synes å være nært koblet til en oppfatning om at alle bør ha rett til god tilgang og tilgjengelighet til naturen, og at deres egen bruk av naturen ikke skader noen.

En tredje strategi kan være å fortolke lover og regler slik at de sammenfaller best mulig med egne oppfatninger og holdninger. Områdevern, forstått som opprettelse av et klart avgrenset område spesielt dedikert til vern av naturen, bryter mot hytteeierens oppfatning av at man verner om naturen gjennom bruk, tilrettelegging og tilstedeværelse. Dersom vernet fører til ferdssels- og byggerestriksjoner i området, vil det også redusere tilgjengeligheten. De fleste informantene i undersøkelsen var nøytrale eller positive til at det ble opprettet en nasjonalpark, men de gjorde det også klart at de ikke forstod hvorfor en trengte dette områdevernet:

"[En ny nasjonalpark] vil ikke ha noen virkning for oss. Ikke i det hele tatt. [...] Altså, jeg ser ikke det store behovet for det. For verneinteressene som ligger innenfor den nasjonalparken, har ikke jeg greid å finne. Det er nå et fjellområde som vi ikke kan se for oss kan drives på andre måter enn det som har vært drevet i alle tider, og for å si det sånn: Grunnen til at en har de naturkvaliteten en har i de

områdene, det er at det har vært en nennsom bruk av det, av alle parter." (Informant D).

Hytteforeningslederne mener deres eget vern gjennom aktiv bruk er helt i tråd med nasjonalparkens intensjoner og reguleringer, og at de kan fortsette å bruke området akkurat som før dersom hytteområdet innlemmes i parken. Informantene mine ser den formelle institusjonen gjennom denne linsen (Benjaminsen og Svarstad 2010), og forutsetter implisitt at også andre vil tolke loven på denne måten. Grunneier i det berørte området er imidlertid ikke en del av denne diskursen:

"Erfaringen fra andre verneområder er at når hverdagen med fylkesmannen melder seg, blir det fort mange diskusjoner om tema som fylkesmannen og hytteeierne vil vise seg å ha forskjellig mening om. [...] Vi tror hytteeiere fort kan få skjerpede rammebetingelser når det gjelder bygningsmessige tiltak i et varig vern. Det er heller ikke vanlig med motorferdsel iht. motorferdselloven i et verneområde." (Ulvig og Kiær, 2010:2)

Dette viser at det er flere fortolkningsmuligheter rundt områdevern og nasjonalparker, og at hytteeierne i Verran har sluttet seg til den som er minst i konflikt med deres egne oppfatninger. Denne strategien kan dermed redusere den opplevde konflikten mellom det å få området «sitt» vernet av myndighetene og det en selv opplever som rett og god bruk og forvaltning av utmarka. Å møte vernet på denne måten kan også påvirke den formelle tolkningen og bruken av en relativt fersk lov, dersom hyttefolket som gruppe besitter nok diskursiv makt (Benjaminsen og Svarstad 2010).

Å ta kampen opp mot formelle institusjoner

I to tilfeller velger hytteeiere i undersøkelsen min å forsøke å forandre de formelle institusjonene som ikke er i tråd med deres egne normer og oppfatninger. Dette kom til syne i forbindelse med et forslag om pålagt kommunal renovasjonsordning i hytteområdene, og i forbindelse med kraftproduksjon i et vassdrag med hyttegrender i nærheten.

I 2009 utredet Verran kommune om hytteeierne skulle betale renovasjonsavgift, og at hyttegrendene skulle omfattes av kommunens renovasjonsordning. Alle de sju hyttegrendene protesterte imidlertid aktivt mot dette gjennom et fellesbrev til kommunen, fordi de mente det ville bli en dårligere ordning enn når hytteeierne organiserte dette på egen hånd:

"Vi føler at den renovasjonen som vi har, den er bra nok, for vi finner ikke en sneip på parkeringsplassen, det er ingenting som ligger noe sted." (Informant E).

"For det har blitt prøvd før, med såkalte containere, ganske tett rundt omkring hyttene, og da blir det ikke brukt bare av hytteeierne. Da blir det brukt av de som drar forbi her, og da blir det kastet mye rart som ikke skal være der. Det var snakk om både TV-er og utgåtte vaskemaskiner og greier. Og så ble det ikke tømt, og det ble liggende og flyte." (Informant B)

Hytteforeningene opplevde pålegget fra kommunen som unødvendig, all den stund en greide å holde området rent og ryddig på egen hånd. Hytteeierne forteller at de tar med seg søpla si hjem eller brenner den. Parkeringsplassen ligger avsides til i skogen, og er dermed godt egnet for "lyssky" dumping av ulike typer avfall. Hytteeierne frykter dette vil sette dem i en totalt sett dårligere situasjon, med blant annet eksterne gratispassasjerer som forsøpler området (Ostrom 2005, 130-131). De er redde for at deres egne opplevd velferdsmaksimerende uformelle søppelordninger skal fortrenge og erstattes av regler utenfra som ikke overvåkes og sanksjoneres effektivt av myndighetene (Ellickson 1991).

I tilfellet med kraftproduksjonen handlet det om at kraftig nedtapping av magasinet i vassdraget gjorde det vanskelig å bruke båt til hytta, og stor steinfjære på vatnet ødela fiske- og hytteidyllen. Kraftprodusentens bruk av vannmagasinet i tråd med konsesjonsavtalen brøt med hytteeierens oppfatning av hva som er god, hensynsfull atferd der en skal ta hensyn til alle brukere i et utmarksområde. Her sørget hyttefolket for å påvirke utfallet da nye konsesjonsregler skulle vedtas. Hytteforeningslederen opplevde at hyttefolket hadde hatt reell innvirkning på beslutningen:

"Vi har jo fått igjennom heldigvis... nå har vi en sånn lovfestet... at det ikke skal tappes mellom 1. mai... eller var det 1. juni, kanskje, og til september, tror jeg, så om sommeren skal de ikke tappe, da. Og det fikk vi igjennom nå i det siste, da de fikk konsesjon på den nye kraftstasjonen inne i fjellet her." (Informant J).

Opplevelsen av reell medvirkning gir den formelle institusjonen (konsesjonsavtalen) langt mer legitimitet blant hyttefolket enn dersom reglene var blitt innført kun utenfra (Crawford og Ostrom 2005, 167).

Å se bort i fra formelle institusjoner

Å prioritere å forfølge egne mål eller følge føringer fra uformelle institusjonene der disse er på kollisjonskurs med lovverket er også en mulighet hytteeierne har, og som blir brukt i enkelte tilfeller. Hytteeierne i Verran har en oppfatning av at fiskeing i fjellvann bør være gratis og tilgjengelig for alle, mens småviltjakt bør være tilgjengelig for alle til en rimelig pris. Informantene forteller om fiskeing uten å kjøpe fiskekort, og om småviltjakt som utvides utenfor grensene for jaktområdet. Det går fram av intervjuene at informantene egentlig kjenner regelverket, i dette tilfellet grunneierens rett til jakt- og fiskeresurser, og også at de har en viss forståelse for grunneiers behov for å tjene penger på eiendommen sin. Samtidig kommer det også noen litt vage påstander om uklarhet i reglene og grensene og om usikkerhet rundt hvor fiskekortene fås kjøpt når informantene argumenterer for handlingene sine. En liknende ambivalens og inkonsistens i svarene fant også Acheson og Acheson

(2010, 558-560) blant jegere i skogene i Maine, når de ble bedt om å veie grunneiers rett til å stenge folk ute og forby jakt, opp mot "open land tradition" og jegerens rettigheter etter denne. En kjenner og anerkjenner grunneiers formelle rettigheter, men mener likevel ikke at de er riktige eller rettferdige. I Maine fantes det jegere som jaktet på andres eiendom uten å spørre om tillatelse først. I disse tilfellene behandler ikke jegere og hytteeiere lover og formelle reguleringer som innskrenkninger av mulighetsrommet, men snarere som en del av det mulighetsrommet en kan forholde seg strategisk i (Elster 2007).

I den tidligere bygdeallmenningen har det vært strid om jakt- og fiskerettighetene til bygdefolket. Her ser det ut som det lever videre en forestilling om at bygdefolket fortsatt har allmenningsrettigheter, til tross for at konsulterte jurister hevder at det ikke er slik etter loven (Brekken 2002). Informantene mine viser til at tidligere grunneiere i den privatiserte allmenningen har "*spilt på lag med bygdefolket*" og "*ikke brydd seg så mye om det*" i forhold til økonomisk forvaltning av området.

"Ja dette med fiskekort, for eksempel, så har det ikke vært noen organisert salg av fiskekort der, den som har villet fiske har jo fisket, og... den som har villet jakte, har jaktet." (Informant I)

Det kan synes som praksiser som ikke lenger er i tråd med gjeldende lovverk lever videre, fordi det ikke er samsvar mellom de formelle og de mer uformelle institusjonene som rammer inn området. Så lenge lokalsamfunnet er tettvevd nok til at flesteparten deler de samme normene og oppfatningene, kan disse praksisene opprettholdes utenfor loven (Ellickson 1991).

I dag eies imidlertid dette området av en grunneier som driver en mer aktiv utmarksforvaltning på kommersiell basis, og som ønsker å håndheve for eksempel sin eiendomsrett til tømmer, jakt og fiske. Den nye grunneieren er foreløpig ikke en del av lokalsamfunnet. Mine data tyder på at forestillinger om allmenningsrettigheter til fiske og jakt blant hytteeierne i utmarksområdet kan bidra til at grunneiers forvaltning etter formelle institusjoner får liten legitimitet og oppslutning. At hytteeierne i det hele tatt forteller meg om for eksempel fiske uten fiskekort, indikerer at denne praksisen har stor sosial aksept i lokalsamfunnet. Crawford og Ostrom (2005, 167) viser til at i tilfeller med liten legitimitet til formelle institusjoner, kan det utvikles lokale praksiser der brudd på reglene faktisk belønnes sosialt. Vi kan imidlertid ikke slutte noe om dette for Verrans vedkommende ut fra det datamaterialet som foreligger.

Konklusjoner

Studien i Verran viser at lover og regler i utmarksforvaltningen ikke alltid er like godt avstemt med hva hytteeierne mener er riktig bruk av utmarka. Når disse oppfatningene bryter med formelle reguleringer av utmarksbruk og forvaltning, brukes flere strategier for å håndtere disse bruddsonene. Strategiene spenner fra lydlig tilpasning til lovene til aktive brudd på føringer fra formelle institusjoner for å kunne etterleve egne preferanser og de uformelle normene i lokalsamfunnet. Hytteeierne i studien forholder seg aktivt og strategisk til lover, regler og forskrifter, og både egeninteresser og sosiale normer er med på å styre handlinger, valg og tilpasninger. I enkelte tilfeller får formelle reguleringer den effekten som var intensjonen, mens en i andre tilfeller kan se både aktiv motstand, uthuling og selektive tolkninger av regelverket som undergraver den planlagte virkningen av de formelle institusjonene.

Studien indikerer også at godt innarbeidede, historisk og sosialt forankrede institusjoner som bygdeallmenninger kan spille en rolle når det kommer til formelle institusjoners legitimitet og mottakelse i lokalsamfunnet, selv om de ikke nødvendigvis er juridisk gyldige i dag. Et rent formelt utgangspunkt er derfor ikke alltid tilstrekkelig for å designe gode institusjoner som skal regulere bruken av utmarka. En må i tillegg ta aktørens oppfatninger og eventuelle uformelle institusjoner eller sosiale normer med i betraktning. Hvis ikke, kan virkningen av lover og regler bli en annen enn forventet i enkelte tilfeller. Studien som foreligger her gir ikke empirisk grunnlag for å gjøre slutninger om når en kan forvente at de ulike strategiene blir brukt i forhold til formelle institusjoner. Dette kan imidlertid være et aktuelt og interessant tema for videre undersøkelser.

Referanser

Acheson, J.M., og Acheson, J. 2010. Maine land: private property and hunting commons. *International Journal of the Commons* 4 (1):552-570.

Amundsen, B. 2011. Utmarka utfordrer jussen. Artikkel på nettstedet *forskning.no* 31. januar 2011. <http://www.forskning.no/artikler/2011/januar/276883> (lesedato 5. august 2011).

Bay-Larsen, I., og Fedreheim, G.E. 2008. *Kartlegging av konflikter i vernede områder i Nordland*. NF-arbeidsnotat nr. 1005/2008. Bodø: Nordlandsforskning.

Benjaminsen, T.A., og Svarstad, H. 2010. *Politisk økologi. Miljø, mennesker og makt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Berge, E. 2006. Protected areas and traditional commons: values and institutions. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 60:65-76.

Brekken, O. 2002. *Rettslige forhold i Follafoss allmenning i Verran*. Brev til Norske Skogindustrier ASA, datert 29. mai 2002. Oslo: Advokatfirmaet Haavind Vislie.

Crawford, S., og Ostrom, E. 2005. A Grammar of Institutions. I *Understanding Institutional Diversity*, redigert av E. Ostrom. New Jersey: Princeton University Press.

Ellickson, R.C. 1991. *Order Without Law. How Neighbors Settle Disputes*. London: Harvard University

Press.

Elster, J. 2007. *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press.

Farstad, M., Rye, J.F., og Almås, R. 2009. *By, bygd og fritidsboliger 2008. Kommentert frekvensrapport*. Rapport 10/09. Trondheim: Norsk senter for Bygdeforskning.

Flemsæter, F., Brown, K., og Holm, F.E. 2011. Friluftslivets moralske landskap. Trender og tradisjoner. I *Rurale brytninger*, redigert av M.S. Haugen og E.P. Stræte. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Flø, B.E. 2008. Bygdedyret og elgen - ei stivhengig analyse av næringsutvikling i elgskogen. I *Den nye bygda*, redigert av R. Almås, J.F. Rye, M.S. Haugen og M. Villa. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Flø, B.E. 2011. Sex, sprit og storokse. Marknaden i møte med den østerdalske jaktetos. I *Rurale brytninger*, redigert av M.S. Haugen og E.P. Stræte. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Haugset, A.S. 2011. *Samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner i bruk, vern og forvaltning av utmark. En casestudie blant hytteeiere i Verran kommune i Nord-Trøndelag*. Rapport 5/2011. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning. ► [lenke](#)

Haugum, M., og Sivertsen, H. 2010. *Selvbilde, identitet og omdømme. Veien fra industrisamfunn til småsamfunn i Verran*. Rapport 2010:2. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

Hodgson, G.M. 2006. What are Institutions? *Journal of Economic Issues* 40 (1):25.

Hovland, M.B. 2003. *Jakt som næringsveg - institusjonelle utfordringer ved kommersialisering*. Rapport 1/03. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

Kiær, A. og Ulvig, A. 2009. *Klage på vedtak om midlertidig vern*. Brev til Miljøverndepartementet, datert 9. november 2009. Koppang: Ulvig Kiær AS.

Krange, O., og Skogen, K. 2008. Den nye ulvebygda. Det store rovdirets symbolske betydning. I *Den nye bygda*, redigert av R. Almås, M.S. Haugen, J.F. Rye og M. Villa. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Landsem, K. 2009. *Vedrørende utredning av nasjonalpark på Nord-Fosen*. Brev til Verran kommune, datert 12. november 2009. Malm: Holden hytteeierforening.

Norge, K. 1957. LOV-1957-06-28-16 *Lov om friluftslivet (friluftsløven)*. Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge, K. 1978. LOV-1977-06-10-82 *Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (motorferdselsloven)*. Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.

Norge, K. 2009. LOV-2009-06-19-100 *Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)*. Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.

Ostrom, E. 1998. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. *American Political Science Review* 92 (1):1-22.

Ostrom, E. 2005. *Understanding Institutional Diversity*. New Jersey: Princeton University Press.

Poteete, A.R., Janssen, M.A., og Ostrom, E. 2010. *Working Together. Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. New Jersey: Princeton University Press.

Rønningen, K., og Blekesaune, A. 2011. Redd for rovdyr? Jakten på rovdyrkonfliktens materielle virkelighet. I *Rurale brytninger*, redigert av M.S. Haugen og E.P. Stræte. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Rønningen, K., Elden, K.M., og Stræte, E.P. 2001. *Utmarka og lokal næringsutvikling*. Rapport 6/01. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

Sevatdal, H. 1998. Common property in Norway's rural areas. I *Law and the Governance of Renewable Resources. Studies from Northern Europe and Africa*, redigert av E. Berge og N.C. Stenseth. Oakland: Press.

Ulvig, A. og Kiær, A. 2010. *Vern eller utvikling i Verran?* Brev til de folkevalgte i Verran kommune, datert 2. januar 2010. Koppang: Ulvig Kiær AS.

Vatn, A. 2005. *Institutions and the Environment*. Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.

Vistad, O.I., Svarstad, H., og Daugstad, K. 2005. Geiranger-Herdalen: Lang dags ferd mot vern. *Plan* 2005 (3-4).

Sluttnoter

Sluttnote 1: Artikkelen er en videreutviklet versjon av forfatterens masteroppgave avlagt ved Institutt for sosiologi statsvitenskap, NTNU, i mai 2011. Masteroppgaven og den foreliggende artikkelen er

skrevet som en del av Norsk senter for bygdeforsknings prosjekt Andrehjemsfenomenet og nye bygdekonflikter (Natur og Næring).

Om forfatteren | About the author

Anne Sigrid Haugset (cand. polit.) er ansatt som seniorrådgiver ved [Trøndelag Forskning og Utvikling](#).
Anne Sigrid Haugset (cand. polit.) is a Senior Adviser at [Trøndelag R&D Institute](#).